

ДОКУМЕНТ № 2

Уривок з указу Катерини II про остаточне закріпачення селян на Лівобережній і Слобідській Україні (3 травня 1783 р.)

I. 8. Для певного і правильного одержання казенних прибутків у намісництвах Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському, щоб запобігти всяким втечам і обтяженню поміщиків і інших сільських жителів, кожному з поселян залишитися на своєму місці і при своєму званні, де він записаний нинішньою останньою ревізією, за винятком тих, які відлучилися до оголошення цього нашого указу. На випадок же втеч після оголошення цього указу діяти за загальними державними постановами.

9. Містам, що знаходяться в намісництвах Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському, надати рівні вигоди і переваги, якими на підставі дарчих грамот наших предків користуються міста Київ, Чернігів, Ніжин і інші, передбачаючи, між іншим, спільні настанови, які ми видаємо для міст нашої імперії, і, крім цього, сприяти перетворенню їх в квітучий стан...

12. Все це йде мова про такі міста, які не можуть підлягати ніяким сумнівам, з приводу яких не може бути суперечок і які складаються із мешканців казенного відомства і нікому не віддані у володіння. Щодо міст, про які йдуть суперечки, то тут треба спочатку розглянути і вирішити звичайним порядком, кому вони належать. Але через те, що майже в усіх малоросійських містах за дворянами і чиновними людьми з різних нагод приписані двори з селянами та землі, потрібно запропонувати тамтешньому нашому генерал-губернатору намагатися придбати їх на користь міста шляхом купівлі або обміну, щоб таким чином цілком очистити міста від усього їм не властивого.

15....Право на викуп майна найближчими родичами, про яке в малоросійських правах немає ніякої постанови, поширити і на губернії Київську, Чернігівську і Новгород-Сіверську, оскільки воно відноситься до загального державного законодавства.

II. ...Ми визнали за необхідне вчинити однакове розпорядження і щодо тих повітів, із яких складалась колишня Слобідська Українська губернія і які тепер увійшли до складу Харківського і частково Курського і Воронежського намісництв [37, с.507].

Запитання та завдання

1. Ознайомтесь із текстом історичного джерела та визначте його умови його прийняття.
2. Виберіть з поданого тексту прикладу, що характеризували закріпачення українських селян.
3. З якою метою це було зроблено? Свою думку обґрунтуйте.

ДОКУМЕНТ № 3

Уривки з Жалуваної грамоти дворянству (1785 р.)

...С новыми выгодами и приращением нашей империи, когда пользуемся всякою внутреннею и внешнею повсюду тишиною, мы подвиг свой вящше и вящше устремляем к непрерывному упражнению доставить нашим

верноподданным во всех нужных частях внутреннего государственного управления твердые и прочные постановления ко умножению благополучия и порядка на будущие времена; и для того во-первых достойно находим, простерти наше попечение к нашему вернolюбезному подцано-му российскому дворянству, имея в памяти вышесказанные его заслуги, ревность, усердие и непоколебимую верность самодержцам всероссийским, нам самим и престолу нашему оказанные в наисмутнейшие времена, как в войне, так и посреди мира.

А подражая примерам правосудия, милосердия и милости в бозе почивающих, российский престол украсивших и прославивших предков наших, и движимые будучи собственною нашею матернею любовию и отличною признательностию к российскому дворянству, по благорассуждению и изволению нашему императорскому, повелеваем, объявляем, постановляем и утверждаем в память родов, для пользы российского дворянства, службы нашей и империи, следующие статьи на вечные времена и непоколебимо.

А. О ЛИЧНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВАХ ДВОРЯН

1. Дворянское название есть следствие, истекающее от качества и добродетели начальствовавших в древности мужей, отличивших себя заслугами, чем обращая самую службу в достоинство, приобрели потомству своему нарицание благородное.

2. Не токмо империи и престолу полезно, но и справедливо есть, чтоб благородного дворянства почтительное состояние сохранялось и утверждалось непоколебимо и ненарушимо; и для того исстари, ныне да и пребудет на веки благородное дворянское достоинство неотъемлемо, наследственно и потомственно тем честным родам, кои оным пользуются, и следственно.

3. Дворянин сообщает дворянское достоинство жене своей.

4. Дворянин сообщает детям своим благородное дворянское достоинство наследственно.

5. Да не лишится дворянин или дворянка дворянского достоинства, буде сами себя не лишили оного преступлением, основаниям дворянского достоинства противным.

6. Преступления, основания дворянского достоинства разрушающие и противные, суть следующие: 1. Нарушение клятвы. 2. Измена. 3. Разбой. 4. Воровство всякого рода. 5. Лживые поступки. 6. Преступления, за кои по законам следовать имеет лишение чести и телесное наказание. 7. Буде доказано будет, что других уговаривал, или научал подобные преступления учинить.

7. Но понеже дворянское достоинство не отъемлется, кроме преступления; брак же есть честен и законом Божиим установлен; и для того благородная дворянка, вышедши замуж за недворянина, да не лишится своего состояния; но мужу и детям не сообщает она дворянства.

8. Без суда да не лишится благородный дворянского достоинства.

9. Без суда да не лишится благородный чести.

10. Без суда да не лишится благородный жизни.

11. Без суда да не лишится благородный имения.

12. Да не судится благородный, кроме своими равными.

13. Дело благородного, впадшего в уголовное преступление и по законам достойного лишения дворянского достоинства, или чести, или жизни, да не вершится без внесения в Сенат и конфирмации императорского величества.

14. Всякого рода преступления (благородного), коим 10 лет прошло, и чрез таковое долгое время они не сделались гласны и по оным производства не было, все таковые дела повелеваем отныне предать, если где об них взыскатели, истцы или доносители явятся, вечному забвению.

15. Телесное наказание да не коснется до благородного.

16. С дворянами, служащими в нижних чинах наших войск, поступать во всех штрафах так, как по нашим военным правилам поступается с обер-офицерскими чинами.

17. Подтверждаем на вечные времена в потомственные роды российскому благородному дворянству вольность и свободу.

18. Подтверждаем благородным, находящимся в службе, дозволение службу продолжать и от службы просить увольнения по сделанным на то правилам.

19. Подтверждаем благородным дозволение вступать в службы прочих европейских нам союзных держав, и выезжать в чужие края.

20. Но как благородное дворянское название и достоинство исстари, ныне, да и впредь приобретается службою и трудами, империи и престолу полезными, и существенное состояние российского дворянства зависимо есть от безопасности отечества и престола, и для того во всякое таковое российскому самодержавию нужное время, когда служба дворянства общему добру нужна и надобна, тогда всякой благородный дворянин обязан по первому позыву от самодержавной власти не щадить ни труда, ни самого живота для службы государственной...

...26. Благородным подтверждается право покупать деревни.

27. Благородным подтверждается право оптом продавать, что у них в деревнях родится, или рукоделием производится.

28. Благородным дозволяется иметь фабрики и заводы по деревням.

29. Благородным дозволяется в вотчинах их заводить местечки, и в них торги и ярмонки, согласно с государственными узаконениями, с ведома генерал-губернаторов и губернских правлений, и с наблюдением, чтоб сроки ярмонок в местечках их соображены были со сроками в других окрестных местах.

30. Благородным подтверждается право иметь, или строить, или покупать дома в городах, и в оных иметь рукоделие.

...33. Подтверждается благородным право собственности, дарованное милостивым указом от 28 июня 1782 года, не только на поверхности земли, каждому из них принадлежащей, но и в недрах той земли и в водах, ему принадлежащих, на все сокровенные минералы и произрастения, и на все из того делаемые металлы, в полной силе и разуме, как в том указе изъяснено.

34. Подтверждается благородным право собственности в лесах, растущих в их дачах, и свободного их употребления в полной силе и разуме, как в милостивом указе от 22 сентября 1782 года изображено.

35. По деревням помещичий дом имеет быть свободен от постоя.

36. Благородный самолично изъемлетсЯ от личных податей.

Б. О СОБРАНИИ ДВОРЯН, УСТАНОВЛЕНИИ ОБЩЕСТВА ДВОРЯНСКОГО В ГУБЕРНИИ И О ВЫГОДАХ ДВОРЯНСКОГО ОБЩЕСТВА

37. Нашим верноподданным дворянам жалуем дозволение собираться в той губернии, где жительство имеют, и составлять дворянское общество в каждом

наместничестве, и пользоваться нижеписанными правами, выгодами, отличностями и преимуществами.

38. Дворянство собирается в губернии по позыву и дозволению генерал-губернатора, или губернатора, как для вверенных дворянству выборов, так и для выслушивания предложений генерал-губернатора или губернатора, всякие три года в зимнее время.

39. Собранию дворянства в наместничестве дозволяется избрать губернского предводителя дворянства той губернии; и для того собранию дворянства всякие три года представить из уездных дворянских предводителей двух государеву наместнику или правителю, и которого из сих генерал-губернатор или губернатор назначит, тому и быть губернским предводителем дворянства той губернии.

40. По силе 64 и 211 статей учреждений, уездный предводитель дворянства выбирается дворянством того уезда чрез всякие три года по балам.

...47. Собранию дворянства дозволяется представить генерал-губернатору или губернатору о своих общественных нуждах и пользах.

48. Подтверждается собранию дворянства дозволение делать представления и жалобы чрез депутатов их как Сенату, так и императорскому величеству, на основании узаконений.

...62. Собранию дворянства запрещается избирать для тех должностей, кои по силе учреждений выбором наполняются, дворянина, которого доход с деревень ниже ста рублей составляет, и который моложе двадцати пяти лет.

63. В собрании дворянства дворянин, который сам не владеет деревнею и моложе двадцати пяти лет, присутствовать может, но голоса не имеет.

64. В собрании дворянства быть может дворянин, который вовсе не служил, или быв в службе, до обер-офицерского чина не дошел (хотя бы обер-офицерский чин ему при отставке и был дан, но с заслуженными сидеть не должен, ни голоса в собрании дворянства иметь не может, ни выбран быть способен для тех должностей, кои наполняются выбором собрания дворянства...[34, с.137-140].

Запитання та завдання

1. За поданим текстом історичного документу розкажіть про соціально-економічні зміни у Надніпрянській Україні в кінці XVIII століття.
2. Визначте, чому російська влада надавала права дворян колишнім українським старшинським родам та утискувала селян?

ДОКУМЕНТ № 2

Уривок з Маніфесту Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі (3 серпня 1775 р.)

Ми захотіли через це оголосити всім вірнопідданим цілої нашої імперії, що Запорозька Січ остаточно зруйнована, з викоріненням на майбутнє й самої назви запорозьких козаків, за образу нашої імператорської величності, за зухвалі вчинки цих козаків і за неслухняність до наших висо-чайших повелінь. ...їх злочини, які примусили нас прийняти такі суворі заходи, є такими:

1. Забуваючи свої попередні важливі і згубні злочини і зраду вірності і

підданства, вони почали років з десять тому назад та й зовсім недавно надто далеко заходити з своїм зухвальством, привласнивши і вимагаючи врешті для себе в кінці, ніби як надбання їх власності, не тільки всі ті землі, які ми придбали в останню війну від Оттоманської Порти, але й навіть ті, що були заселені в Новоросійській губернії, мотивуючи, ніби їм і ті і інші здавна належали...

2. Внаслідок такого привласнення собі земель Новоросійської губернії, вони насмілились не тільки робити перешкоди вказаному нами їх обмежуванню, загрожуючи надісланим для цього офіцерам явною смертю, але й заводити і будувати на них свавільно власні зимівники, більше того — виводити ще з тамтешніх жителів та поселених гусарського і пікі-нерського полків людей чоловічої і жіночої статі, яких забрано і виведено на Запорожжя всього до 8000 душ, включаючи сюди й тих, які від утисків козаків у своїх власних житлах були змушені переходити до них і підкорятися їх сваволі...

...5. Приймали до себе в козаки, незважаючи на часті наші урядові заборони, не тільки утікачів, які вступали до козаків, але і людей жонатих і сімейних, через різні спокуси підмовили до втечі з Малоросії тільки для того, щоб собі підкорити і завести у себе власне хліборобство, в чому й досягай багато успіхів, бо селян, які займаються хліборобством, нараховується тепер на місцях колишнього запорозького володіння до 50 000 душ.

6. Нарешті, ті ж запорожці почали свавільно привласнювати землі, що здавна належали нашому Донському війську, непохитному в належній нам вірності, яке з великою мужністю ставиться до нашої служби і порядком і доброю поведінкою здобуло собі назавжди відмінну нашу височай-шу монаршу прихильність. Вони забороняють донським козакам користуватись згаданими землями, які вже тривалий час знаходяться у їх володінні. Всяка твереза людина може легко зрозуміти, які лукаві наміри запорозьких козаків, яка відчутна шкода від цього для держави. Заводячи власне хліборобство, вони розривали тим саму основу їх залежності від нашого престолу і, звичайно, задумали утворити з себе всередині батьківщини область, цілком незалежну із своїм власним несамовитим управлінням, в надії, що нахил до розбещеного життя і до грабунків буде при внутрішньому достатку безперестанно обновлювати і збільшувати їх кількість. Даремно тут пояснювати, наскільки негожим було б здійснення цього злочинського заміру, як з огляду на безпеку суміжних до Запорожжя жител і сіл, так і з огляду неминучого убутку числа наших вірних підданих.

...Так, з належною увагою до всього вищесказаного ми вважаємо нині своїм обов'язком перед богом, перед нашою імперією і взагалі перед самим людством зруйнувати Запорозьку Січ і ім'я козаків, запозичене від неї. Внаслідок цього 4 червня нашим генерал-поручиком Текелієм з довіреними йому нашими військами зайнята Запорозька Січ у цілковитому порядку і повній тиші без всякого опору з боку козаків, через те, що вони побачили наближення війська, коли вже із усіх боків були оточені. Ми цьому начальнику наказали найспокійнішим чином виконати доручену йому справу, уникаючи, наскільки це можливо, кровопролиття. Повідомляючи наших вірних і любих підданих про всі ці обставини, ми можемо одночасно їм оголосити, що немає тепер більше Запорозької Січі з її політичним спотворенням, значить, і козаків цього імені. Місця жител і тамтешні угіддя ми залишаємо, зараховуючи їх за здатністю до

Новоросійської губернії. Доручаєм при новому влаштуванні особливе опікунство заснованому там нашому урядові...[37, с.536-537].

Запитання та завдання

1. Прочитайте поданий текст та розкажіть про причини його появи.
2. Про які такі «лукаві наміри запорозьких козаків» та яка «відчутна шкода від цього для держави» була на думку авторів документу?